

SZEMLE

Pecsat' SzSzSzR. 1917—1954. Sztatiszticeszkie Materialü. Moszkva 1955, Izd. Vseszojuznoj kniznoj palatü, 86 [2] l.

A Szovjetunió Könyvkamarája a Könyvkiadói és Nyomdaipari Dolgozók Országos Kongresszusa alkalmából egy 43 statisztikai táblázatból álló brosúrát adott ki. A kiadvány célja, hogy képet adjon a Szovjetunió sajtójának az 1917—1954-ig terjedő 37 év alatt elért fejlődéséről.

A párt és a szovjet kormány gondoskodása folytán a szovjet sajtó igen figyelemreméltó eredményeket ért el az elmúlt 37 év alatt. Az 1917-től 1954-ig terjedő időszak alatt a Szovjetunióban 1 210 000 könyvet adtak ki 17 153,3 millió példányban, 122 különféle nyelven. A rohamos fejlődésre jellemző, hogy amíg az első évtized alatt (1918—1927-ig) csupán 1286 millió példányban, a második évtizedben (1928—1937-ig) pedig 5634 millió példányban adták közre a könyveket, addig az 1948-tól 1954-ig terjedő 7 év leforgása alatt 5.667,3 millió példányt tesz ki a kiadott könyvek száma. Összehasonlításképpen rámutat a broszura arra, hogy az 1954. évi könyvtermelés 11-szer akkora volt, mint 1913-ban, és több mint kétszerese a háború utáni első év könyvtermelésének. A 2. táblázat képet ad az olvasónak az átlagos ívszám emelkedéséről: 1918-ban az átlagos ívszám 4,1, 1946-ban 6,8, 1954-ben 9,4 volt. Az 5. táblázat kimutatja, hogy hány könyv jelent meg az egyes szövetségi köztársaságokban. Az első helyen természetesen az OSzSzSzK áll 862,7 ezer könyvvel, második az Ukrán SzSzk 141,2 ezer könyvvel, a harmadik a Grúz SzSzk 37,5 ezer könyvvel. A 6. táblázat arról ad képet, hogy hány könyvet fordítottak a Szovjetunió valamelyik népének nyelvére a Szovjetunió egy másik népének nyelvére. Így 1946—1953-ig orosz nyelvre mintegy 60 nyelvről, ukrán nyelvre 23 nyelvről, üzbég nyelvre 16 nyelvről fordítottak stb. A 10. táblázat szembeállítja a szövetségi köztársaságok 1928, 1940, 1950 és 1954. évi könyvtermelését az 1913. évi adatokkal. Innen megtudhatjuk, hogy míg Ukrajnában 1913-ban mindössze 0,4 millió példányt tett ki a kiadott könyvek példányszáma, addig 1928-ban már 24,2 millió, 1940-ben 40,3 millió, 1950-ben 62,2 millió és végül 1954-ben 72,5 millió volt a példányok összes száma.

Páratlan felvirágzást mutat a Szovjetunió népeinek nemzetiségi kultúrája. Rohamosan nő egyrészt az eredeti alkotások száma, másrészt a fordításokban közreadott könyvek mennyisége. 1954-ben 869%-kal emelkedett a nemzetiségi nyelveken megjelent könyvek száma az 1913. évihez képest. A Szovjetunióban 122 különféle nyelven adtak ki könyveket az elmúlt 37 év alatt. A 122 nyelv között 40 olyan nyelv van, amelyen csak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta jelent meg irodalom.

A »*Tudomány és népgazdaság*« című részben (11. táblázattól kezdve) a marxizmus—leninizmus klasszikusainak kiadásáról kapunk igen szemléltető és áttekinthető képet. 1917-től 1954-ig a marxizmus—leninizmus klasszikusainak művei közül 18 466 könyv jelent meg 1 063 013 ezer példányban. LENIN műveinek 4. kiadását a Szovjetunió népeinek 17 nyelven, SZTÁLIN műveit pedig 19 nyelven jelentették meg. LENIN könyvei 35 853 ezer, SZTÁLIN könyvei 16 096 ezer példányban láttak napvilágot.

A Szovjetunióban közreadott könyvek számában nagy százalékkal részesednek a társadalmi-politikai és közgazdasági művek. Nagy példányszámban adják közre a dialektikus és történelmi materializmusról szóló műveket, továbbá a filozófiai munkákat, a pártépítésről, a propagandáról, a külpolitikáról stb. szóló könyveket. Igen nagy azoknak a kiadványoknak a száma, amelyek a párt és a kormány határozatait, a párt és a kormány vezetőinek beszédeit stb. közlik.

Nagy figyelmet fordít a Szovjetunió a tudományos irodalom közreadására. BELINSZKIJ, GERGEN, DOBROLJUBOV, CSERNISEVSZKIJ művei az elmúlt 37 év alatt 21 nyelven jelentek meg, 12 056 ezer példányban. 1517 ezer példányban nyomtatták ki ARISZTOTELESZ, BACON, VOLTAIRE, HEGEL, HELVETIUS, HOLBACH, DESCARTES, DEMOKRITOSZ, DIDEROT, SPINOZA, FEUERBACH munkáit. Az orosz természettudósok: LOMONOSZOV, LOBACEVSZKIJ, MENDELEEV, MECSNIKOV, PAVLOV, SZECSENOV, TIMIRJAZEV művei 6762 ezer példányban jelentek meg. Ugyanakkor DARWIN, LEIBNITZ, NEWTON, PASTEUR és EINSTEIN írásait 695 000 példányban adták közre.

Az ipar és a mezőgazdaság fejlődését híven tükrözik a statisztikai adatok: az 1946—1954-ig terjedő időszakban 99,4 ezer műszaki könyv jelent meg 520,8 millió példányban. Igen elterjedtek a szocialista munka élenjáró dolgozóinak tapasztalatairól közreadott könyvek. Míg a forradalom előtti Oroszországban 200 év alatt mindössze 25 000 mezőgazdasági könyv jelent meg 45 000 000 példányban, addig a Szovjetunió fennállásának 37 éve alatt 142 000 mezőgazdasági könyvet adtak közre, több mint másfélmilliárd példányban. Még szembeötlőbb ez a fejlődés a szövetségi köztársaságokban, főleg Ukrajnában, Grúziában.

Hatalmas fejlődést mutat a Szovjetunióban a szépirodalmi művek kiadása (28—35. táblázat). Csupán az 1928-tól 1954-ig terjedő időszakban 102,8 ezer szépirodalmi művet adtak közre több mint 2,5 milliárd példányban. 1953-ban a szépirodalom 11,5 százalékkal részesedett az összesen kiadott könyvek számában. A statisztikai adatok az orosz klasszikus írók nagy népszerűségéről beszélnek. Így 1953-ban a klasszikus irodalom mintegy 20%-át tette ki az összes szépirodalmi kiadványoknak. A szépirodalom terén is észrevehető a nemzetiségi irodalom lendületes előretörése. A Szovjetunió népeinek 54 nyelvéről fordítottak orosz nyelvre szépirodalmi alkotásokat, ugyanekkor az orosz nyelvű műveket 58 nemzetiségi nyelvre ültették át.

Nagy népszerűségnek örvend a Szovjetunióban a külföldi irodalom. 1918—1954-ig 1675 külföldi szerző műveit adták ki 295 998 ezer példányban. A magyar írók közül a statisztikai kimutatás 33-at tüntet fel. Kiadott könyvek száma 371, a példányszám pedig 7271 ezer. A magyar írókat összesen 28 különféle nyelven adták ki a Szovjetunióban. A szépirodalmon belül igen népszerű a Szovjetunióban a gyermekirodalom. 1918 és 1954 között 1 315 881 ezer példányban adtak ki gyermekirodalmi műveket.

A kiadvány következő része az időszaki sajtó kiadásának alakulásával foglalkozik. 1946-ban a Szovjetunió területén 393 folyóirat jelent meg 82 934 ezer példányban. 1954-ben a folyóiratok száma elérte a 480-at, a példányszám pedig 223 358 ezer példányra emelkedett. Érdekes az 1954-ben megjelent 480 folyóirat megoszlása is: 89 társadalmi-politikai, 60 természettudományi és matematikai, 66 ipari és műszaki, 45 mezőgazdasági, 11 művészeti, 85 szépirodalmi, 4 vallási, 6 testnevelési stb. folyóirat van.

A forradalom előtti Oroszországban 1913-ban 859 hírlap jelent meg 24 különféle nyelven. A példányok száma 2729 ezer volt. 40 évvel később, 1953-ban a Szovjetunióban 7754 lap jelent meg 55 különféle nyelven. Az egyszeri példányszám 44 224 ezer, az évi példányszám pedig több mint 8 milliárd 860 000 000 volt.

Az elért eredmények mellett rámutat a broszúra a könyvkiadás terén mutatkozó hiányosságokra is. Egyes kiadók olyan könyveket is adnak ki, amelyek iránt a lakosság nem érdeklődik, s ugyanakkor sok igény kielégítetlen marad. Megtörténik, hogy ugyan.

azt a könyvet egy éven belül több kiadó is kiadja. Igen nagy mennyiségű papírt használnak fel a különböző hatósági kiadványok, katalógusok, utasítások stb. kinyomtatására, pedig ezt a papírt jobban is fel lehetne használni a széleskörű olvasói érdeklődés kielégítésére. Nem teljesen kielégítő a könyvek nyomdászati kiállítása sem. Egyes könyvek olykor politikai hibákat is tartalmaznak. A kiadói és nyomdaipari dolgozókra vár, hogy a fenti hiányosságokat kiküszöböljék, és még magasabbra emeljék a Szovjetunió könyvkiadásának színvonalát.

PAPP SÁMUEL

Periodiszecskaja peosat' SzSzsZR 1917—1949. Bibliograficeszkij ukazatel'. Zsurnalü, trudü i bjulleteni po szel'szkomu hozsajsztvu. Moszkva, 1955. Izd. Vsze-szojuznoj Knizsnoj Palatü. 229, 1 p. 26 cm.

Az Összszövetségi Könyvpalota e kötetel megkezdte az 1917—1949. évi teljes szovjet folyóirat- és periodika-irodalom bibliográfiájának kiadását. A kötet előszava ismerteti az egész — tíz kötetes — sorozat tervét (I : politika és társadalmi tudományok, II : természettudományok és matematika, III : technika és ipar, IV : szállítás, híradás, kereskedelem, V : mezőgazdaság, VI : közoktatás, testnevelés, sport, VII : orvostudomány, VIII : nyelv- és irodalomtudomány, irodalom, művészet, IX : sajtó, könyvkiadás, bibliográfia, X : általános index). Az egész sorozat kiadása gyors egymásutánban 1957-ig esedékes. A kezünkben levő elsőnek megjelent kötet — a sorozatból az ötödik, a mezőgazdasági — teljes képet ad a vállalkozás jelentőségéről, a feldolgozás rendszeréről. Mintegy kétezer folyóiratot és egyéb periodikus kiadványt tartalmaz — újságok és hírlapok kizárásával — jelleg és szűkebb tárgykör szerint csoportosítva. Ilyenformán egymás mellé kerülnek például a »központi« (tehát hivatalos jellegű) kiadványok, az akadémiák és más tudományos intézmények kiadványai egyrészt, a haltenyésztést, a takarmányozást stb. gyakorlati módon tárgyaló kiadványok másrészt. A keresést minden fontos szempont szerint lehetővé teszik a csatolt mutatók : a betűrendes címjegyzék, a nem-orosz címek külön jegyzéke, a megjelenési hely szerint csoportosított címjegyzék, végül a közreadók (intézmények, hivatalok, társulatok) jegyzéke. A feldolgozás az állandó adatok közlésén kívül nemcsak a címváltozásokat tünteti fel (mindkét címnél), hanem részletezi az évenként megjelenő füzetek számának változásait, a rendellenes sorszámozásokat, szüneteléseket. A szerkesztők láthatóan arra törekedtek, hogy mindig *szükség szerinti mértékben* közöljék egy-egy folyóirat — esetleg 20—30 sorra terjedő — adatait. Így érik el, hogy a kötet nemcsak a könyvtáros, hanem a szakember számára is könnyen használhatóvá válik — hiszen minden adatot együtt talál.

Magyar viszonylatban ez a kitűnő szovjet bibliográfia — többek közt — különösen két szempontból kelt gondolatokat és hoz tanulságot. Az egyik a szak szerinti elrendezés. Ha időszaki irodalmunk mennyisége nem is indokolná azt, hogy a Könyvpalota tervéhez hasonlóan készítsük elő nemzeti folyóirat-bibliográfiánkat, bizonyos szakosítástól, vagy — ami ezzel egyenértékű — megfelelő szakmutatótól nem tekinthetünk el. És a másik tanulság : a folyóiratok és egyéb, nem rendszeres időszaki kiadványok szoros egységé tartozása, elválaszthatatlansága.

P. Gy.

Z bratislavských knižnic. Sborník k 30. výročiu Knižnice Slovenskej univerzity. Bratislava, Tatran. É. n. 135 l.

A pozsonyi Egyetemi Könyvtár, fennállásának harmincadik évfordulójára, érdekes gyűjteményes művet adott ki. Az ízléses külsejű kötet azonban nem csak a pozsonyi egyetemi könyvtáráról szól. Szerkesztője, Ján Čaplovič arra gondolt, mekkora

érték a népművelési életében egy könyvtár, s ez akkor derül ki leginkább, ha a körülötte levő többi könyvtárral összehasonlítjuk. Azért a könyv sorra veszi az ismertebb pozsonyi könyvtárakat. Pozsony könyvtáraitól ilyen összefoglaló mű még nem jelent meg, érdemes hát róla beszámolni, hisz anyagának jelentős része magyar könyvtártörténeti, tehát művelődéstörténeti matéria is. Éppen azért erre az anyagra hívjuk fel itt a figyelmet.

Történeti szempontból a legbiztosabb adatszerű tájékoztató GRUBER Károly tanulmánya a pozsonyi Egyetemi Könyvtárról. Megtudjuk belőle, hogy a mai szlovák egyetemi könyvtár tulajdonképpen négy könyvtárból jött létre az első világháború elején, 1914-ben, amikor a magyar kormány hosszú előjáték után rászánta magát az ország harmadik egyetemének megszervezésére. A négy könyvtár, amelyből az új egyetem könyvtára összeállt, a következő: a régi pozsonyi Városi Könyvtár, a pozsonyi jogakadémia könyvtára, az ódon jezsuita könyvtár és az Erzsébet Egyetem új anyaga. A három régi pozsonyi könyvtár érdekes múltra tekint vissza. A Városi Könyvtárat az a pozsonyi Polgári Kör hozta létre, amely 1848-ban, a szabadságharc idején alakult meg, mint a reformkori Pozsony utolsó haladó hullámverése. A jogakadémia könyvtára 1777-ből való, a nagyszombati egyetem Budára költöztetésekor jött létre, pótlásként, s könyvtárának alapját a nagyszombati egyetemi könyvtár törzanyagának egy leválasztott része alkotta. A jogakadémia 1914-ben szűnt meg, amikor Pozsony egyetemét kapott. A jezsuiták könyvtára a legrégebb, 1639 óta ismert, de nem a jezsuiták teremtették meg, hanem egy KECSKÉS János nevű művelt pozsonyi magyar polgár, aki gyűjteményét végrendeletében a pozsonyi jezsuita rendháznak adományozta. Ebbe a KECSKÉS-féle törzanyagba olvasztották bele a jezsuiták a pozsonyi evangélikus iskola elkobzott könyvtárát. 1783-ban e könyvtár egy részét KOVACHICH Márton, nyilván az egyetemet s a könyvtárat átköltöztető királyi megbízottnak, KEMPELEN Farkasnak sugallatára, átvette a pest-budai Egyetemi Könyvtár számára, amelyet épp akkor szerveztek meg az ország fővárosában. Pozsonyban a jezsuita könyvtár utolsó igazgatója FALUDI Ferenc, az író volt. A jezsuita-könyvtár Pozsonyban maradt állományát ma is azokon a szép barokk stílusú állványokon tartják, amelyek a XVIII. század elején készültek. S a pozsonyi egyetemi könyvtár, minden osztályával egyetemben, ma is az ódon Klarissza-kolostorban van, amelyet a régi kolostor helyén, PÁZMÁNY Péter és LÓSY Imre primások építettek fel, 1630—1640 között. A Klarisszák kolostorát II. JÓZSEF szüntette meg, s azután az épületben gimnázium volt (1908-ig), 1914-ben ott nyílt meg a harmadik magyar egyetem könyvtára.

Ez a magyar egyetemi könyvtár, írja tanulmányában Marie L. ČERNÁ, 1919-ben, amikor Pozsony Csehszlovákiához került, 85 ezer kötetből állott. Magyar, latin, német, francia s angol műveket őrzött, szláv könyve vajmi kevés volt. Az új csehszlovák egyetemnek, mely az Erzsébet Egyetem helyébe lépett, viszont éppen szláv, elsősorban szlovák anyagra volt szüksége. Ezt a szükségletet a könyvtár Jan EMLERnek, a kiváló cseh bibliográfusnak és könyvtári szakembernek vezetésével pótolta. EMLER lett a pozsonyi Egyetemi Könyvtár első csehszlovák igazgatója, aki az Erzsébet Egyetem könyvtárát magyar igazgatójától, KUMLIK Emiltől, a derék pozsonyi történetírótól, 1919 őszén átvette. S egy évtized alatt negyedmillió kötetnyi könyvtárat hozott ott létre. EMLER fáradhatatlan volt a könyvgyűjtésben. Felkutatta az országot a régi könyvekért, eldugott falvakba szekerezett el, megszerezte például Ludovit RÍZNERnek, az ismert szlovák bibliográfusnak egész könyvtárát. Nem volt Európában könyvaukció, ahol EMLER ne jelent volna meg. A csehszlovák kormány mindig jelentős összegeket fordított a könyvtárra. A könyv hálával és megbecsüléssel emlékezik meg a kitűnő cseh könyvtárosról — aki azóta már elhunyt, — s a legelején közli Jan EMLER lírai finomságú levelét a könyvtár keletkezéséről s a munkáról, amelyet az 1920-as években EMLER

Pozsonyban elvégzett. 1930-ban EMLER visszatért Prágába, s ott Csehszlovákia legnagyobb könyvtárának, a prágai Egyetemi Könyvtárnak az igazgatója lett.

A pozsonyi Egyetemi Könyvtár rendkívüli gyarapodását 1945-ben és az utána következő években érte el. Igor HRUŠOVSKÝ beszámolójából megtudjuk, hogy ezekben az esztendőekben több magyar magánkönyvtár is jutott oda, HRUŠOVSKÝ névszerint említi a galgóci ERDŐDY-féle és a béládi SZENT-IVÁNYI könyvtárat. A második világháborúban, Pozsony ostromakor, az Egyetemi Könyvtár állományát károsodás nem érte, csupán a Galgócra szállított régi szlovák könyvanyag egy kis része veszett oda. Jindra HUŠKOVÁ és Mária ŠTEFANOVIČOVÁ is az Egyetemi Könyvtárról ír, visszaemlékezésükben az EMLER-korszak éveire néhány vonással mindegyik megrajzolja a könyvtár dolgozóinak arcképét s a baráti környezetet, amelyben a munkát végezték. De így is felmerül néhány új adat írásaikban. Érdemes feljegyezni, hogy a két világháború közt ez a pozsonyi könyvtár nem jelentéktelen könyvállományra tett szert a pozsonyi családok adományára révén; ezek közül nem egy magyar polgári család volt. Viszont egyetlen egy írásmű sem említi a könyvtár akkori legjelentősebb gyarapodását, azt, hogy változhatott az 1919-ben megszüntetett felvidéki középiskolák tanári könyvtárainak anyagából. S e könyvtárak közt nem egy száz-kétszáz éves, sőt még ennél is régibb gyűjtemény volt.

Pozsony legrégebbi könyvtáráról, a káptalani könyvtárról, Jozef ŠÁTEK tájékoztatja az olvasót. Szerinte valószínű, hogy a XII. században létrejött pozsonyi káptalannak kezdettől fogva volt saját könyvtára. Ma is őrzik még ott az 1425-ből származó könyvjegyzéket. Ennek a könyvtárnak kivétel nélkül vetustissimái vannak. Ezekben megannyi magyar tulajdonos neve is olvasható. A könyvtár jelentősen akkor gyarapodott, midőn 1610-ben, két magyar pap, MONOSZLÓI Endre és Gábor kanonokok, könyvtárukat a káptalannak adományozták. 1697-ben pedig NÁDASDY Tamás prépost könyvtára olvadt bele hasonló módon. A könyvtár elhanyagolt állapotban van, nincs katalógusa, helyiségei rosszak. Kéziratait 1870-ben KNAUZ Nándor írta össze.

Sorban a második régi könyvtár Pozsonyban a ferenceseké; erről Celestin LEPÁČEK értekezik. Ez a nyolcezer kötetes könyvtár a cikkíró szerint kiváltképp alkalmas a felvidéki barokk tanulmányozására. A könyvtár a ferencesek kolostorában van elhelyezve, eléggé elhanyagolt állapotban. LEPÁČEK azonban a könyvtár történetéről vajmi keveset tud mondani.

Ján ČAPLOVIČ cikkében elmondja, hogy ismeretlen COMENIUS-iratokat talált a volt pozsonyi evangélikus líceum nagykönyvtárában. E könyvtárban ugyanis sok más ritkaság mellett megvan MOSSÓTYI INSTITORIS Mihály, egykori pozsonyi evangélikus lelkész s felvilágosult egyházi író könyvtára. Ennek anyagában találta meg nemrég a kutató COMENIUS eddigelé ismeretlen hat cseh nyelvű nyomtatott prédikációját, a nagy pedagógus lengyelhoni tartózkodása idejéből, 1649—1655-ből. Az Egyetemi Könyvtár Comeniánáiról pedig Marie L. ČERNÁ számol be. Megállapítja, hogy a ritkaságok egyiké COMENIUSnak Sárospatakon írt *Orbis pictusa*, az 1685-i löcsei BREWER-féle kiadás, amely tudvalevőleg négynyelvű: latin, magyar, német és cseh. Ebből a kiadásból mindössze négy példányt tartanak számon a világon, írja ČERNÁ, Bécsben és Athénben egyet-egyet, Pozsonyban kettőt. A cikkíró is megemlíti, hogy SZABÓ Régi magyar könyvtárában három magyarországi példányról tud. ČERNÁ elmondja, hogy a két ritkaságot is EMLER szerezte meg a pozsonyi könyvtárnak. Az egyiket egy vidéki evangélikus lelkésztől vásárolta, a másik példányt a huszas években egy pesti antikvárius adta el s hozta át Pozsonyba. (E sorok írója látta a könyvritkaság harmadik példányát is, mely ma is megvan Lőcsén, a Szepesi Múzeumban.).

Peter RATKOŠ a pozsonyi Szlovák Egyetem történeti szemináriumának huszonkétezer kötetnyi szakkönyvtáráról számol be. A könyvtárat CHALOUPECKÝ cseh történet-

író, egyetemi tanár alapította a huszas években. RATKOŠ a gyűjtemény egyik nevezetességéről, AVENTINUSnak *Annales Boiorum*-áról ír részletesen a cikkben. Ez a könyv 1554-ben jelent meg Ingolstadtban, s nevezetes kútforrás magyar vonatkozásban. A becses ívrét-könyvet CHALOUPECKÝ 1923-ban Lipcsében fedezte fel s — 210 cseh-szlovák koronáért vásárolta meg könyvtára számára. E könyvtárhoz hasonló szerepet játszik Pozsonyban a város tudományos könyvtára, amely ugyancsak negyedszázada létezik, de elsőrangúan felszerelt könyvtár, FAUST Ovidius egykori városi levéltáros alapította, mint ismeretes, s gyűjtési köre nemcsak Pozsonyra terjedt ki, hanem a régi Magyarország történetére is. Ma már állománya meghaladja a hatvanezer kötetet — írja róla Alojz FIALA. A harmadik új pozsonyi könyvtár, a Szlovák Műegyetem Könyvtára, csupán pár éve létezik, most harmincezer kötetes.

A kötetben Anton DUBAY egy 1942-ben felfedezett latin nyelvű szlovák könyvről számol be, Jeremiás STRENICKI Slovacius-nak *Megistanum metamorphosis* című művéről, amely 1615-ben jelent meg Prágában. Viera BUNČÁKOVÁ kis cikkében felsorolja a pozsonyi Egyetemi Könyvtár régi szláv folyóiratait s kalendáriumait, köztük a budai és újvidéki nyomdák termékeit. BLASKOVICS József pedig ismerteti a pozsonyi könyvtár régi török kézíratait és könyveit, amelyeket 1924-ben vásárolt meg a könyvtár. A török anyag azonban nem magyarországi vonatkozású történeti matéria, régi török vallásos és világi költészet van benne.

Kár, hogy több, fölöttébb értékes régi pozsonyi könyvtárról nincs szó e kis gyűjteményben. Így például az 1856-ban létesült Orvos és Természettudományi Egyesület híres gyűjteményéről, továbbá az 1837-ben alakult Polgári Kaszinó könyvtáráról, aztán az 1874-ben alapított Toldy Kör könyvtáráról s értékes pozsonyi gyűjteményéről, az ev. liceum kiskönyvtáráról s nagykönyvtáráról s néhány számottevő középiskolai tanári könyvtárról. A múlt helyett a jelen munkáját szolgálja a könyv azzal a cikkel, mely az átszervezett pozsonyi Városi Könyvtár szlovák könyvtáráról szól (magyar és német anyagáról nem emlékszik meg). A pozsonyi Városi Könyvtarat egy volt nagy kávéházban helyezték el; modern, szakszerű népkönyvtárként működik a felszabadulás óta. A Városi Könyvtár látja el olvasnivalóval a mai Pozsony dolgozóit. Ezen kívül természetesen ott vannak az azóta létesült üzemi könyvtárak is. A könyv ennek a könyvtártípusnak is szentel egy cikket, a szocializmus bástyáinak nevezi őket. Az egyik ilyen könyvtár, a Nemzeti Biztosító Intézet üzemi könyvtára, hármezer kötetével, vizsgázott könyvtárosával, saját könyvtári helyiségeivel, egységes vászonkötésű könyveivel, tájékoztató szolgálatával a népi művelődés egyik állomása ma Pozsonyban.

A rendkívül érdekes keresztmetszetet Pozsony régi és új könyvtárainról néhány jól sikerült fényképfelvétel egészíti ki, valamint minden egyes cikknek orosz, angol és francia tartalmi ismertetése.

SZALATNAI REZSŐ

A forradalom és szabadságharc levelistára. Összeállította, jegyzetekkel és bevezetéssel ellátta V. WALDAFFEL Eszter. I—II. kötet Közoktatásügyi Kiadó, Budapest 1950—1952. XXXV. 438 és XXXIV. 460 lap. III. kötet »Művelt Nép« Kiadó, Budapest 1955. 512 lap.

Az előttünk fekvő kiadványnak eddig három kötete jelent meg; összeállítója azt a feladatot tűzte maga elé, hogy népünk történetének egyik legdicőségesebb korszakát olyan forráskiadvánnyal világítsa meg, amely kizárólag egykorú »missilisek«, azaz magánlevelek szövegét közli. Feladatát általában sikeresen oldotta meg: ismereteinket igen jelentős mértékben gyarapítják ezek a forráspublikációkkal szemben támasztott magas követelményeknek megfelelő módon közzétett, eddig jobbra ismeretlen levelek.

A forradalmak és honvédő háborúk minden nép fiait jobban érdekelték a történeti múlt más mozzanatainál, és különösen a forradalmak tanulmányozása vonzotta mindenkor a történészeket. Akárminő eredménnyel járjon is a forradalom, akkor is, ha legyűrik a pusztuló, haldokló régi rendnek még túlerőben levő hatalmi eszközei — amint ez az 1848—49. évi magyar szabadságharc esetében is történt — maga a küzdelem gyors fordulataival, meglepő eseményeivel, az addig rejtve volt összefüggések felszínre bukkanásával, a régi tekintélyek összeomlásával mind a társadalomtudomány területén járatlan laikus kortárs, mind a későbbi korok tudományos világnézetű kutatója számára érdekes, elmélyült tanulmányozásra méltó. A mai magyar történetíró amellet a dialektikus és történelmi materializmus fényénél ismerhet fel olyan összefüggéseket, amelyeket nemcsak a történeti perspektívát nélkülöző kortársak, de a szellemtudományi idealizmus talaján álló polgári történészek sem láttak és nem is láthattak meg.

V. WALDAPFEL Eszter munkájának éppen az a körülmény ad különös jelentőséget, hogy szorgalommal és hozzáértéssel készült kötetei összeállításánál és sajtó alá készítésénél a dialektikus materializmus elméletét és módszerét alkalmazta. Ez érvényesült a több mint 730 levél kiválasztásánál, feldolgozásánál és a kötetek mindegyikéhez írt előszó megszerkesztésénél. Munkája során mindvégig harcos pártossággal a népi baloldal, KOSSUTH legjobb fegyvertársai, MADARÁSZ László és a radikálisok álláspontjára helyezkedve értékeli az eseményeket, a kör szereplőit. A bevezető tanulmányok magának a forráskiadványnak anyagából, a levelekből építik fel mondanivalójukat úgy, hogy a megfelelő periódus leglényegesebb vonásait jellemzik és plasztikusan ábrázolják.

Az első kötet a reformkor utolsó éveit, az utolsó pozsonyi rendi országgyűlés, a márciusi forradalmi megmozdulások, a BATHYÁNY-féle első felelős minisztérium időszakát, a délvidéki nemzetiségi háború és a szeptemberi kormányválság eseményeit ábrázolja (1846. augusztus 16—1848. szeptember 7). A második kötet első darabja néhány nappal megelőzi az első kötetben közölt utolsó levél keltét (1848. szeptember 5. és 7.), ez a kötet lényegében JELLAČIĆ betörésével veszi kezdetét és 1849 januárjáig, a kormány Debrecenbe költözéséig tárgyalja — a közölt leveleken keresztül — az eseményeket. A harmadik kötet a kormány debreceni tartózkodásának féléves korszakát öleli fel: június 14-vel végződik. A kötetek periodizációja nem egyetlen dátummal van lezárva, helyett »ölelkező« korokat találunk — így 1848 szeptemberében és 1849 júniusában — amikor a levelek csoportosításának kronológikus elvét a kötet összeállítója alárendelte a tartalmi összefüggéseknek.

Említettük, hogy a kiadvány kizárólag missilis-leveleket tartalmaz: egyetlen hivatali eredetű iratot sem találunk benne. Történeti forráskiadványainknál eddig erősen dominált az aktapublikáció: a Történeti Társulat több tucat kötetet eredményező *Fontes*-sorozata is csak egy-két kötetben közölt magánleveleket, legtöbb kötetében csak mintegy illusztrációul szolgáltak azok a hivatalos aktákhoz. Tekintettel a felszabadulás után megindult *Kossuth Lajos Összes Művei* évről-évre szaporodó sorozatára, ma már túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a szabadságharc korszakának legfontosabb, hivatali eredetű iratanyaga jórészt hozzáférhetővé vált, vagy legalábbis válik hamarosan. A történetírás számára nem kevésbé fontos magánlevelezési anyag viszont, amelyből a nemzeti közvéleményt tudjuk rekonstruálni, eddig még vajmi kevéssé vált ismeretessé. A szabadságharc korszakának eddigi missilis-publikációi szórványosan, különböző folyóiratokban jelentek meg; egyikük sem lépett fel azzal az igénnyel, hogy a szabadságharc történetének egészét világítsa meg, inkább csak a véletlenül előkerült levelek adtak okot kiadójuknak arra, hogy egy-egy szerény vonással hozzájáruljon egy-egy kiemelkedő személyiség portréjához. Ezt a korábbi missilis-publikálási tevékenységet az is jellemezte, hogy művelői — tisztelet a néhány kivételnek — jobbára dilettánsok voltak. Ezeket a munkákat tudományos célból csak nagy óvatossággal lehetett használni.

V. WALDAFFEL Eszter munkája nagyban-egészben, mind az anyaggyűjtés területét és szempontjait, mind a feldolgozás módszereit, elsősorban az anyag értékelését tekintve, előnyösen különbözik említett elődeitől. Az alábbiakban mégis szeretnénk rámutatni néhány olyan, nem lényegbevágó, inkább szépséghibának tekinthető hiányosságára, amelynek kiküszöbölése még értékesebbé tette volna a kiadványt.

Az anyag összeválogatása az alábbi forráslelőhelyekből történt: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára; Országos Levéltár: Kossuth-iratok, 1848/49-es gyűjtemény, Vörös Antal-gyűjtemény, Csányi-iratok, néhány nagybirtokos mágnás-család (Amadé, Esterházy, Festetics, Forgách, Károlyi, Nádasdy, Perényi, Széchényi), valamint egy-két köznemes család (Görgey, Mándy, Bártfai Szabó) levéltára; végül a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára. A döntő többségben Budapesten összegyűjtött anyagot egy-két vidéki lelőhely (Miskolci Múzeum) dokumentumaival is gyarapította. Természetesen kétségtelen tény, hogy egy ilyen természetű, XIX. századi anyagot közlő forrásmű összeállítója nem törekedhetik olyan értelmű »teljességre«, mint például egy mohácsi vész előtti megyei okmánytár vagy egyetlen személy életművét bemutató több kötetes kiadvány szerkesztője: a felhasználható anyag mérhetetlen terjedelme ezt lehetetlenné teszi. Mégis úgy véljük, hogy nem lett volna haszontalan az átnézett források körét más levéltári állagokra is kiterjeszteni. Gondolunk elsősorban az Országos Levéltár nagy regisztrátúra-állagaira, mint az 1848—49-es minisztériumok, különféle bizottmányok levéltáaira, amelyek — tapasztalat szerint — szép számmal tartalmaznak az ügyintézés során beiktatott, tehát ügyirattá lett, de eredetét és rendeltetését tekintve magáncéltól írt missiliseket. Főleg a kisnemesi és polgári mentalitás szélesebb körű dokumentálását elősegíthette volna, a sok felhasznált mágnási levéltár mellett, több köznemesi levéltár anyagának megvizsgálása. Nem egy vidéki állami levéltár (például a kaposvári, miskolci, szekszárdi levéltárak) őriznek szép számmal középbirtokosi családi levéltárakat, amelyeknek anyaga talán színesebbé tette volna a kiadványt. Igaz, elég szép számmal találunk köznemesi vagy polgári levélíróktól származó leveleket a három kötetben, de ezek a levélírók többnyire nagybirtokosoknak, konzervatív mágnásoknak bizalmi emberei, titkárai, jószágkezelői, házitanítói, akik helyzetükből folyóan sokkal inkább az általuk kiszolgált főrangúak, mint saját osztályuk politikai mentalitását képviselik. Arra is gondolunk, hogy egy-két egyházi levéltár, elsősorban az esztergomi prímási, esetleg néhány nagyobb káptalani levéltár anyaga is gazdagíthatta volna a klérus magatartásáról adott képet.

Feltétlenül szükségesnek tartjuk, hogy a negyedik kötetben közölje a szerkesztő mindazon könyvtári, levéltári vagy múzeumi lelőhelyeknek pontos és rendszeres jegyzékét, ahonnan anyagot, ha csak egyetlen levelet is, merített. Ugyanitt kellene közölni a kötetben alkalmazott rövidítések feloldását is. Enélkül a laikus olvasó nem értheti, hogy mit jelent a kötetben tucat számra előforduló rövidítés, mint O. L., OSZK, Quart. Gall. stb. Ez a jegyzék térhetne ki a levelek szövegében található rövidítésekre is, mint pl. »Tettes« (»Tekintetes« helyett) stb. Jó lenne a negyedik kötethez hibajegyzéket mellékelni, amely az első három kötetben itt-ott fellelhető hiányosságokat pótolná.

Ha már az első kötet elejére nem készült archeográfiai bevezetés, helyes lenne a negyedik kötet végéhez csatolni utószó formájában a szerkesztő technikai jellegű megjegyzéseit. Itt szólni kellene arról, hogy milyen elveket követett a közlendő levelek kiválogatásánál, magyarázatánál, a szöveg közlésénél, egyes nyomdai betűtípusok alkalmazásánál. Ennek hiányában is megállapíthatja ugyan az olvasó, hogy a szövegek közlés a teljesség elvére épül — vagyis egy-egy levél teljes szövegét másoltatta le és tette közzé, a szöveg visszaadása az eredeti, sokszor következtetlenné bizonyuló helyesírás szerint történt, a levél bevezető és befejező részeit (megszólítás és aláírás, valamint utóirat) változatlanul közli, a keltezés az eredeti helyen és formában maradt meg, végül,

hogy az idegennyelvű szövegek közlése mellett rövidebbre fogott, de mégsem elnagyolt magyar nyelvű kivonatot is ad. De a közlési elveknek ilyen jellegű kiadványban, a szerkesztő által megfogalmazva, ott a helyük.

A harmadik kötetben a szerkesztő már szakított azzal a helytelen gyakorlattal, hogy a jegyzeteket használta fel a levél-szövegekben említett személyek, illetve levélíró és címzett életrajzának ismertetésére és a személy általános jellemzésére. Erre a célra alkalmasabb a kötet végén közölt névmutató; így elkerülhetők a felesleges ismétlődések is, amelyekre az első két kötetben akad példa.

Helyesebbnek tartottuk volna, ha a jegyzetekben és mutatókban közölte volna a szerkesztő a főrangú szereplők hercegi, grófi vagy bárói címét. Különösen sután hat, amikor általánosan főhercegi rangjukkal emlegetett személyeket egyszerűen Albrechtnek, Lajosnak vagy Istvánnak nevez. Népi demokráciánk eltörölte a főrangú címeiket, de szerintünk helytelen ezt a múltba visszavetíteni, mert akkor ezeknek a személyeknek egész magatartását, működését, jogállását éppen ez, társadalmi helyzetük határozta meg. A harmadik kötet — úgy látjuk — szakított az első kötetben kizárólagosan alkalmazott elvvel, itt már közli a főrangú címeiket, de nem következetesen: névmutatójában pl. SZÉCHENYI István esetében kiírja, de Imre és Lajos esetében nem, TELEKI József esetében kiírja, László nevével nem. Ugyanitt említjük meg, hogy a névmutatóba egyébként is esúsztak hibák: SZÉCHENYI Lajos fivére és nem fia SZÉCHENYI Istvánnak, a második kötet névmutatójába két külön személynek felvett idősebb és legidősebb Szász Károly egyazon személy. Következetlenséget tapasztalunk egyes családnevek írásmódjában is (nem a levélszövegekben, ahol az ilyen ingadozás természetes, hanem a jegyzetekben és mutatókban). GÖRGEY Artur és PULSZKY Ferenc nevét néha y-nal, néha i-vel írja.

A bőségesen található jegyzetek általában jók. Néha azonban az olvasónak az az érzése, hogy rövidebbre lehetett volna fogni szövegeiket. Közismert és egyértelműen értékelt történeti személyiségekről, mint KOSSUTH Lajos, PETŐFI Sándor, VASVÁRI Pál, MADARÁSZ László, szükséges-e ilyen hosszas és meglehetősen közismert tényeket tartalmazó jegyzetet írni? Némelyik jegyzet valósággal »szájába rágja« az olvasónak, hogy milyen következtetéseket kell a levélből levonnia. Ezek a »Jellemző a levélíró...« típusú jegyzetek — úgy véljük — néha elmaradhattak volna.

Végezetül még egy megjegyzés. A kötetekben »Idegen szavak jegyzéke« is található. Nem tudjuk, szükséges-e olyan általánosan használt, közismert idegen eredetű szavakat megmagyarázni, mint »aktív«, »amnesztia«, »character«, »emigráns«, »energikus«, »informál«, »íronia«, »operatív«, »reform«, »szimbolizál« stb. Néha az a magyar szó, amellyel a fenti és sokszáz hasonló jellegű, általánosan ismert idegen eredetű szó jelentését magyarázza, kevésbé ismert, mint az általa magyarázott idegen.

V. WALDAPFEL Eszter műve igen jelentős munka, minden szempontból gazdag forrásul fog szolgálni a magyar forradalom és szabadságharc kutatói számára. Őszintén szeretnők azt, hogy a forradalom és szabadságharc levelestára után hamarosan olyan missilis-publikációt is kapjunk, amely népünk történetének valamely más korszakát — talán II. JÓZSEF évtizedét, vagy a reformkor valamelyik szakaszát, vagy éppen a történetírásunk által legjobban elhanyagolt abszolútizmus korának közvéleményét és mindennapi életét tárja fel ugyanilyen élményszerű közvetlenséggel.

BÉLAY VILMOS

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója — Műszaki felelős: Szöllösy Károly
A kézirat érkezett: 1955. X. 19. — Példányszám: 1900. — Terjedelem 7-7 (A/5) ív

TARTALOM

<i>Moravek Endre</i> : Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából. — Die Typen der Veröffentlichungen vom Gesichtspunkte der Katalogisierung	253
<i>Veredy Gyula</i> : Osztályozó munkánk 1954-ben és munkaközösségi feladataink. — Klassifikationstätigkeit im Jahre 1954 und Aufgaben der Arbeitsgemeinschaft für klassifikation	263
<i>Esze Tamás</i> : A kolozsvári nyomda II. Rákóczi Ferenc szolgálatában. — The Kolozsvár Press in the Service of Francis Rákóczi II.	281

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Borsa Gedeon</i> : Adalékok a középkori budai könyvkereskedők történetéhez	296
<i>Trócsányi Zoltán</i> : A könyv karéja	298
<i>Bán Imre</i> : Debreceni könyvjegyzék a Rákóczi-korból	299
<i>Bertók Lajos</i> : »Exemplárok Cathalogusa«	305
<i>Donáth Regina</i> : Adalék a magyarországi cenzúra XVIII. századvégi történetéhez	307
<i>V. Windisch Éva</i> : Adalékok az Ephemerides Budenses keletkezésének kérdéséhez	312
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : Petőfi-vers ismeretlen változata	319

FIGYELŐ

<i>Wallehausen Gyula</i> : A szakkatalógus szerkesztése	320
<i>Bibó István</i> : Kézirattárosok szerzői jogi problémái	325
<i>Falvai Alfréd</i> : A magyar élelmiszeripari szakirodalom	329
<i>Maller Sándor</i> : Nemzetközi könyvkiállítás Londonban	330
<i>Horányi Mátyás</i> : Színháztörténeti kongresszus	331
<i>Maller Sándor</i> : Arne J. Moeller	321

SZEMLE

Pecsat' SzSzSzR. 1917—1954. (Ism. <i>Papp Sámuel</i>)	332
Periodicseskaja pecsat' SzSzSzR 1917—1949. (Ism. <i>P. Gy.</i>)	334
Z bratislavských knižnic. (Ism. <i>Szalatnai Rezső</i>)	334
A forradalom és szabadságharc levelestára. (Ism. <i>Bélay Vilmos</i>)	337

Ára: 20.— Ft

Előfizetés egy évre 60.— Ft

Megjelent

»A NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI OSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI«

című folyóirat VII. évf. 3—4. száma. A kettős szám a következő írásokat tartalmazza :

Az I. Osztály Vezetőségének beszámolója (Az Osztályvezetőség nevében felolvasta *Szabolcsi Bence* osztályelnök)
Hozzászólások : *Bárczi Géza, Tamás Lajos, Iorgu Iordan, Tolnai Gábor, Andrej Mráz, Pais Dezső. Szabolcsi Bence* válasza

Kodály Zoltán: Szentirmaytól Bartókig
Hozzászólások : *Szabolcsi Bence, Bartha Dénes*

Kniezsa István: A magyar állami és jogi terminológia eredete
Hozzászólások : *Eckhardt Ferenc, Hadrovics László, Harmatta János, Perényi József, Varga Endre, Gáldi László, Pais Dezső. Kniezsa István* válasza, *Pais Dezső* elnöki zárószava,

Turóczi-Trostler József: Petőfi világirodalmi jelentőségéhez
Hozzászólások : *Andrej Mráz, Zöldhelyi Zsuzsa, Sőtér István, Pándi Pál, Szalatnai Rezső, Turóczi-Trostler József* válasza, *Tolnai Gábor* elnöki zárószava

Iorgu Iordan: A román nyelv kialakulása és alkotó elemei
Hozzászólások : *Tamás Lajos, Fodor István, Bakos Ferenc, I. Tóth Zoltán, Pais Dezső, Gáldi László, Iorgu Iordan* válasza, *Bárczi Géza* elnöki zárószava

Sőtér István elnöki megnyitója *Andrej Mráz* előadása előtt

Andrej Mráz: A kritikai realizmus a szlovák irodalom fejlődésében
Hozzászólások : *Sziklay László, Kemény G. Gábor, Angyal Endre. Andrej Mráz* válasza, *Sőtér István* elnöki zárószava,

Klaniczay Tibor: Magyar nyelvű verses kéziratok Csehszlovákia könyvtáraiban és levéltáraiban

Varga József: Beszámoló romániai tanulmányutamról (Adalékok a XIX. század második fele és a XX. század magyar irodalmának történetéhez : *Arany, Petelei, Mikszáth, Ady, Szép Ernő, Emil Isac, Móricz, Kosztolányi, Babits, Ernőd Tamás, Ignó, Oláh Gábor* és *Szabó Dezső* levelek publikálása)

Az Osztály életéből:

Vita a »Magyar Nyelvőr«-ről

Beszámoló az MTA Nyelvművelő Főbizottságának 1955. május 3-án tartott kibővített vitaüléséről. (Rácz Endre referátuma. A vitát összefoglalta : *Kovalovszky Miklós*)

Szemle:

A Magyar Nyelvatlasz munkamódszere (*Gáldi László*)

Megjegyzések Deme Lászlónak »A magyar nyelvjárások néhány kérdése« című tanulmányához. (*Benkő Loránd*)

Néhány reflexió Benkő Lorándnak »A magyar nyelvjárások néhány kérdése« című munkájáról írt bírálatára. (*Deme László*)

Kozocsa Sándor : A magyar irodalom bibliográfiája 1953. (*Szentmihályi János*)

*

Az Osztályközleményekre az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztályánál (V., Alkotmány utca 21.) lehet előfizetni, kötetenként 40 Ft-ért. Ez a kettős szám 20 Ft-ért fizethető elő vagy vásárolható meg ugyanott.